

Boj kitajskih kmetov v letih od 1959 do 2013: Pregled

Abstract

Chinese Peasant Struggles from 1959 to 2013: An Overview

The article introduces the situation of peasants in China since 1959, focusing on the main forms of their collective action against capital and the state since the mid-1990s. Firstly, we define the term "peasant" and outline the main ways in which postsocialist Chinese peasants have acted collectively against capitalist extraction and exclusion. In the second part of the article we use this framework to summarize the main trends of peasant resistance from 1959 to the present. I tentatively argue that many of China's "peasant struggles" since the mid-2000s have acquired the character of (semi-)proletarian negotiations over the social wage. Rural (ex-)peasant resistance to expropriation of land and land grabs on the one hand, and on the other urban (ex-peasant) proletarian resistance to exploitation and exclusion have continued to grow in frequency over the past decade, but so far these two types of struggle have not linked up or even resonated significantly one with another.

Keywords: peasant, China, ruralites, extraction, resistance

Sam Tumbili is an independent researcher and translator who has lived in China for about eight years. (skurk@gmx.com)

Povzetek

Članek obravnava položaj kmetov na Kitajskem od leta 1959 do danes. V prvem delu podam definicijo »kmeta« in zarišem prevladujoče načine kolektivnega delovanja kitajskih kmetov proti kapitalističnim odvzemu in izključevanju. V drugem delu povzamem glavne smernice uporov kmetov od leta 1959 do danes. Trdim, da imajo številni »kmečki boji« na Kitajskem od sredine prvega desetletja tega stoletja značaj (pol)proletarskih pogajanj za socialno varstvo. Ruralni upor (nekdanjih) kmetov proti grabežu in razlastitvi zemlje na eni strani in na drugi upor urbanih (nekdanjih kmetov) proletarcev proti izkoriščanju in izključevanju sta se v zadnjem desetletju stopnjevala in naraščala, vendar se doslej ti dve obliki boja nista povezali ali celo pomembno resonirali skupaj.

Ključne besede: kmet, Kitajska, podeželani, odzem, upor

Sam Tumbili je neodvisni raziskovalec in prevajalec, ki osem let živi na Kitajskem. (skurk@gmx.com)

Položaj kmetov na Kitajskem od leta 1959 obravnavam skozi prizmo prevladujočih oblik kolektivnih uporov kmetov proti kapitalu in državi, pri čemer obravnavam zlasti nemire od sredine devetdesetih let naprej. Članek temelji na medijskih novicah, akademskih raziskavah in nekaterih neposrednih opazovanjih.¹ V prvem delu podam definicijo »kmeta« in zarišem prevladujoče načine kolektivnega delovanja postsocialističnih² kitajskih kmetov proti kapitalističnim odvzemom in izključevanju. V drugem delu povzamem glavne smernice kmečkih uporov od leta 1959 do danes. Trdim, da imajo številni »kmečki boji« na Kitajskem od sredine prvega desetletja tega stoletja – vključno s številnimi konflikti za zemljo, ki zajemajo 65 odstotkov od 180.000 »množičnih incidentov« v letu 2010 na Kitajskem (Sun Liping v Lynch, 2014) – značaj (pol)proletarskih pogajanj o socialnih pravicah in so primerljivi z nedavnimi protivarčevalnimi mobilizacijami v Evropi. Medtem ko so skoraj vsi ti spori ostali lokalizirani in ozko usmerjeni, pa lahko čedalje bolj proletariziran položaj udeležencev nemirov in čedalje večja prevlada obrazca kapitalistične vrednosti celo v odmaknjenih vaseh okrepi materialne možnosti, da se take mobilizacije združijo z vselej tlečimi stavkami in upori, ki občasno stresejo urbana območja, kjer večina teh »kmetov« danes živi in dela.

Postsocialistični kitajski kmetje *versus* kapital

Izraz »kmet« uporabljam z zadržkom, ker se današnji kmetje – na Kitajskem in verjetno drugod – zelo razlikujejo od kmetov, ki so jih teoretizirali in mobilizirali Marx, Makhno in Mao. Kapitalizem je temeljito in verjetno do nerazpoznavnosti spremenil vse, kar pomeni biti kmet. Kljub temu se zdi izraz uporaben zato, ker je »kmet« (*nongmin*) še vedno tiha identiteta na Kitajskem (tako kot npr. *compesino* v večjem delu Latinske Amerike) in, zaradi pomembnejšega razloga, ker pojem osvetli institucionalno ločevanje med urbanim in ruralnim *hukou* (registracijo gospodinjstva, pojasnjeno spodaj) na način, ki je podoben današnjemu t. i. »polproletarskemu kmečkemu položaju« v drugih državah. Dva prekrivajoča se pomena »kmeta« nam lahko pomagata razumeti številne konflikte v postsocialistični Kitajski:

1. V širšem pomenu, specifičnem za Kitajsko, je lahko »kmet« kdorkoli z ruralnim *hukou*, ki jih bom, da ne bi nastala zmešnjava, imenoval »podeželani« (*ruralities*) (ker se »prebivalec podeželja« nanaša na stalno prebivališče v ruralni vasi, medtem ko številni podeželani živijo večino časa v urbanih območjih in ne vedo, ali se bodo tam tudi za stalno nastanili ali pa se sčasoma vrnil v svoje vasi, kjer živi večina njihovih staršev in številni njihovi otroci). Sistem *hukou* je podoben apartheidu ali nacionalnemu državljanstvu, saj podeželani nimajo nekaterih pravic, ki jih imajo urbani prebivalci (z urbanim *hukou*), obenem pa jim ruralni *hukou* zagotavlja pravico do uporabe skupnih vaških virov, kot so kmetijska zemljišča. Leta 2012 je bilo takih podeželanov od 60 do 70 odstotkov kitajskega prebivalstva, to je od 800 do 950 milijonov ljudi.³ Več kot 200

¹ Revidirana in obširnejša različica tega članka (izšla bo decembra 2014 v reviji Nao in bo dostopna na blogu Nao: www.libcom.org/blog/nao) bo primerjalna analiza teh bojev s sodobnimi kmečkimi gibanji v drugih državah, ki bo temeljila na hipotezi, da vstopamo v globalno »obdobje nemirov«. Po tej hipotezi je naš čas zaznamovan s sekularno krizo kapitalistične reprodukcije, v kateri kapital čedalje bolj izključuje proletarce in polproletarske kmete (in pridelovalce hrane itd.), jim vztrajno odvzema stalno zaposlitev v formalnem gospodarstvu kot plačani delovni sili, pri tem pa čedalje bolj povečuje pomen kvazi samozadostnih vasi kot Butistanov, ki za kapital skladiščijo »presežek populacije« in zmanjšujejo možnost za konvencionalne oblike razrednega boja, ki temelji na plačnih razmerjih.

² Kitajsko »socialistično« obdobje postavljam v čas od okoli 1956 do leta 1978, tranzicijo v kapitalizem od leta 1978 do leta 1992, ko se je Kitajska popolnoma vključila v kapitalistični zakon vrednosti.

³ Dve metodi izračuna te številke sta pojasnjeni v: 《我国的农村户籍人口到底有多少?》 (<http://blog.tianya.cn/>)

milijonov teh podeželanov je prebivalcev mest, saj večino časa preživijo na urbanih območjih, kjer opravljajo plačano delo ali vodijo mala podjetja.

2. Klasične sociološke in antropološke definicije »kmeta« se izrecneje nanašajo na *gospodinjstvo* (ne na posameznike) z majhnimi kmetijskimi zemljišči, ki jih obdeluje *delovna sila iz gospodinjstva za uporabo gospodinjstva*, najpogosteje skupaj s prodajo, najemom in/ali davki. Po teh definicijah kmetje niso kapitalistični posestniki, saj svoje zemlje ne uporabljajo kot kapital ali upravljajo kot podjetje.⁴ Kmetje niso povsem proletarci, ker imajo dostop do sredstev preživljanja, ki jih uporabljajo za reprodukcijo gospodinjstva, pogosto pa so *polproletarci*, ker so vsaj deloma odvisni od plač ali neformalnega dohodka katerega od družinskih članov. V tem pomenu je po mojih analizah kitajskih »kmetov« veliko manj kot 800 in več milijonov podeželanov, čeprav nekateri sociologi ocenjujejo, da je njihovo število približno enako.⁵

Čeprav sistem *hukou* ni več tako pomemben, kot je bil od šestdesetih let 20. stoletja do sredine prvega desetletja tega stoletja (zaradi prepleta reformnih politik, čedalje lažjega pridobivanja urbanega *hukou* in povečane komodifikacije hrane, stanovanj in socialnih storitev), pa še vedno negativno in pozitivno vpliva na delitev kitajskega prebivalstva, tako kot je apartheid v Južni Afriki ali državne meje v svetovnem merilu. Negativno: zaradi sistema *hukou* so podeželani prikrajšani za določene socialne storitve in policija jih lahko kadarkoli vrne v njihove vasi (kar danes redko naredi, vendar je to še vedno grožnja v konfliktnih situacijah). Pozitivno: ruralni *hukou* vsebuje pravico souporabe vaše skupnostne obdelovalne zemlje, gozda in ribnikov. Neformalna komodifikacija zemlje in (legalni in nelegalni) prenosi zemljiških pravic za kapitalistični razvoj spodjedajo pozitivne vidike, poleg tega pa večina mladih na podeželju ne zna kmetovati ali pa se tega noče učiti. Vseeno pa je pravica rešitev številnih podeželanov, ki so izgubili službo v mestu (23 milijonov v finančni krizi leta 2008, vendar je večina našla novo službo v naslednjih mesecih), se poškodujejo, zbolijo ali ko ostarijo in ne iščejo več možnosti, da bi se z družinami naselili v mestu. Zato kitajski intelektualci in snovalci politike imenujejo skupnostno kmetijsko zemljo *polja blaginje* (*fulitian*), ki so, kot zatrjujejo, začasno dopolnilo kitajskemu surovemu sistemu socialnega varstva, ki se bo spremenil v »skandinavsko socialno demokracijo«, ko bo država dovolj bogata, da si ga bo lahko privoščila.

Sistem *hukou* tako v pozitivnem in negativnem pogledu deli »kitajski proletariat« – tj. tisti del prebivalstva, ki ima omejen dostop do sredstev za preživetje in je odvisen od plačanega dela ali neformalnih dejavnosti, kot so poulična prodaja, prebiranje smeti ali kriminal. Vsi kitajski kmetje niso (pol)proletarci, ki bi bili odvisni od plačanega dela zunaj družinske kmetije; nekateri so sorazmerno samozadostni in s prodajo pridelkov zaslužijo dovolj denarja, da lahko kupijo vse, kar potrebujejo, oziroma ne iščejo zaslužka drugje (zaradi ideoloških razlogov, ker jim je spodletelo ali pa so stari). Drugi vodijo svoje kmetije (pogosto v kombinaciji z drugimi malimi podjetniškimi pobudami, kot so gostišča na svojih domovih) na način, ki je podoben kapitalističnemu podjetju, vendar ne ustvarijo tolikšnega dobička, da bi lahko pridobili urbani *hukou*. Večino – kot večino »kmetov« drugod – lahko pojmujejo za *polproletarce*, ker nimajo produkcijskih sredstev, razen majhnih zemljišč, ki jih obdelujejo za preživetje (večinoma starejši člani družine, ki vzgajajo tudi vnuke), s čimer dopolnjujejo boren prihodek od plačanega dela ali neformalnih dejavnosti.

blogger/post_read.asp?BlogID=14642&PostID=43522365).

⁴ To razlikovanje je bolj jasno v kitajščini kot v angleščini: angleški »peasant« je *nongmin*, »kapitalistični posestnik« pa *nongchangzhu* – dobesedno lastnik »farme« (*nongchang*). *Nongchang* se nanaša samo na kapitalistične in državne farme, nikoli na kmečke, ki jih vedno imenujejo »zemlja« ali »polje«.

⁵ Leta 2006 je na primer sociolog He Xuefeng (v Austin, 2008) ocenil, da je na Kitajskem 70 odstotkov »ruralne populacije« ali 900 milijonov in napovedal, da v naslednjih 30 letih ta številka ne bo padla pod 50 odstotkov.

Čeprav je večina kitajskih kmetov polproletarcev, ta *pol-* ni pomemben samo zato, ker jih njihov *hukou* ločuje od urbanih proletarcev in slabi možnosti za opozicionalno solidarnost, temveč ker je odnos med njimi in kapitalom na različne načine bolj kompleksen.

V postsocialistični Kitajski kapital razlašča in izkorišča kmete na naslednje načine:

1. Neposredni odvzem virov (»akumulacija z razlastitvijo«⁶): a) prisvojitvijo zemlje (ki je najpogostejši vzrok »množičnih incidentov« od sredine 90. let do leta 2013); b) onesnaževanjem (eksternalizacija stroškov kapitalistične proizvodnje, ki uničuje vire kmetov; najpogostejši vzrok »množičnih incidentov« leta 2013); c) privatizacijo kolektivne vaške infrastrukture in podjetij (večinoma v 80. in 90. letih); d) delež državnih davkov in pristojbin se z naložbami v zasebna in kapitalistično vodena »kolektivna« podjetja (legalno ali nelegalno) spremeni v kapital (dokler niso v sredini prvega desetletja 21. stoletja z reformami odpravili ruralnih davkov in pristojbin).
2. »Neenaka izmenjava«⁷ na trgu za: a) kredit (tj. obresti, plačane bankam); b) izdatki za kmetovanje (monopolne cene za zaščitena semena, raznotere sorte živine, agrokemična sredstva, oprema); c) prodajo kmetijskih proizvodov posrednikom, kapitalistično vodenim zadrugam, živilskopredelovalnim podjetjem, logističnim podjetjem, trgovini na drobno (kmetje dobijo majhen delež cene, ki jo plača potrošnik; večina je izključena iz blagovne verige); d) najem kmetijskega zemljišča (kar na Kitajskem ni navada, ker večina kmetov obdeluje svojo zemljo, čedalje pogosteje pa podjetja od vasi zakupijo zemljo in jo nato oddajo v najem vaščanom ali revnejšim kmetom od drugod; pogosto nekdanji kmetje najemodajalci iz bogatih obalnih predelov, kot je Guangdong, dajo svojo zemljo v najem revnim kmetom iz notranjosti za komercialno kmetovanje).
3. Plačna razmerja (za člane kmečkih družin, ki delajo za plačilo).

V nadaljevanju bomo zgodovinsko obrazložili ta tri glavna razmerja med kitajskim kmetom in kapitalom. Temu moramo dodati splošno opombo, da življenje posameznika oblikuje kapitalistična oblika vrednost, po kateri so tisti, ki nimajo dovolj denarja, izključeni iz storitev, ki jih potrebujejo ali (mislijo, da si jih) želijo. To izključitev s silo brani država. »Presežek« kmetov, ki ne morejo ali nočejo zaslužiti dovolj s kmetijstvom, plačanim delom ali legalnim poslom, morda najbolj boleče občuti kapital posredno s policijsko uveljavitvijo lastninskih odnosov in družbenega reda. V zaporu lahko ti »presežki« kmetov s prisilnim delom neposredno pripomorejo k povečanju kapitala.

V postsocialistični Kitajski so kmetje na različne načine kolektivno reagirali proti kapitalističnim odvzemu in izključevanju. Proti neposrednemu razlaščanju so pisali peticije višjim oblastem in blokirali, protestirali in zasedali ukradeno zemljo in vladne stavbe. »Neenaki izmenjavi« se kmetje (kot komercialni kmetovalci) upirajo z ustanavljanjem zadrug (za financiranje, oskrbovanje kmetij, predelovanje in marketing) in alternativnih prodajnih mrež. Delavci iz kmečkih družin, vpeti v plačna razmerja, vlagajo pritožbe pri državnih oblasteh, tožijo delodajalce, stavkajo, upočasnjujejo delo, izvajajo sabotaže in povzročajo nemire (v velikih proizvodnih enotah, kot npr. v Foxconnovih kampusih, je lažje organizirati nemire kot stavke). Proti izključevanju se kmetje (večinoma »presežek prebivalstva«) borijo s krajo, ropanjem, nelegalno zasedbo stanovanj, beračenjem ali krošnjarnjenjem in občasnimi nemiri. (Nimam informacij, da bi se kitajski zaporniki upirali

⁶ Glej 14. opombo tega članka. Po Davidu Harveyju kapital ne iztisne presežne vrednosti, temveč samo preži na krizo z znižanjem stroškov produkcijskih sredstev.

⁷ Ta pojem uporabljajo v študijah kmetov. Glej Hamza Alavi, 1987. Primerljiv je s Preobrazenskijevimi »cenovnimi škarjami« iz socialističnih časov, le da ga ne določa državna odredba, temveč relativna pogajalska moč kmetov nasproti kapitala na teh trgih. Po mojem mnenju se odnos med kmeti in kapitalom razlikuje od tistega med npr. industrijskim kapitalistom, lastniki zemljišč in najemniki po tem, da ne razdeli samo dobička od mezdnega dela v industrijski proizvodnji, temveč vzame presežno vrednost kmečkega dela.

prisilnemu delu, verjetno pa tako kot drugi zaporniki po svetu upočasnjujejo delo, izvajajo sabotaže, gladovno stavkajo.)

Upori kmetov na Kitajskem od leta 1959

Upori proti državnim odvzemom v socialističnem času (1959–1978)

Pregled začnemo leta 1959, ki je bilo prvo leto lakote v času Velikega skoka, ko je nastal splošni prelom med kmeti in KPK (Komunistična partija Kitajske). Od konca 20. let 20. stoletja je med revnimi kmeti po vsej Kitajski naraščala podpora KPK. Številni (verjetno večina) člani KPK in voditelji so bili kmečkega rodu in izkazalo se je, da je KPK uspešno vodila boj proti lokalnim elitam, ki so ga pred tem neuspešno bojevali ali želeli bojevati revni kmetje. Podpora se je še razširila, ko je Rdeča armada porazila Japonsko in Nacionalno stranko Gouming dang ter leta 1949 prevzela oblast in rastla skozi vsa 50. leta, ko se je zaradi politike KPK (kot je agrarna reforma in zadružništvo) in konca državljanske vojne izboljšal življenjski standard večine kmetov. Vse to je razpadlo, ko se je leta 1959 v prvem letu partijske kampanje Velikega skoka naprej v državo vrnila lakota.⁸ Številni kmetje so nenadoma začeli gledati na partijsko državo kot na tujo, izključujočo in zatiralno silo in individualno ali kolektivno delovati proti njej s skrivanjem žita pred državnimi pobiranci žita, krajo poljščin iz skupnostnih zemljišč, ropanjem kašč, odhajali so v mesta, kjer so zahtevali hrano (to je bil deloma odgovor na sistem *hukou*, ki ga je takrat uvedla država), v nekaterih primerih pa so se uprli z oboroženim bojem in prevzemom krajevne oblasti.⁹ Konservativnejša agrarna politika (delna dekolektivizacija, obnova trga) po Velikem skoku je pomirila kmečke nemire, toda škoda je bila storjena: odtlej je bilo težje mobilizirati kmete bodisi za množične kampanje bodisi za vsakodnevno skupnostno kmetovanje, kopanje jarkov itd. Neučinkovitost, ki so jo dengisti in liberalci pripisali naravi kolektivne produkcije na splošno,¹⁰ je v tem primeru posledica upora kmetov (počasno delo na kolektivni zemlji, večji delovni vložki v zasebna zemljišča) proti izključevanju države in pogosto neracionalnim in kmetom tujim poskusom nadzora proizvodnega procesa. V 70. letih (po zmernejši ponovni kolektivizaciji sredi 60. let) so se številni kmetje zavzemali za dekolektivizacijo, zato so pozdravili dengistično državno dekolektivizacijo v začetku 80. let – ne toliko zaradi inherentnega individualizma kmetov ali »malomeščanske mentalitete«, temveč ker so si prizadevali za manjši odzem hrane in večji nadzor kmetov nad proizvodnjo.¹¹

Upori proti spreminjanju cen v času tranzicije (sredina 80. in začetek 90. let)

Začetek 80. let je bil zlato obdobje za večino kitajskih kmetov, ki je po optimizmu in občut-

⁸ O Velikem skoku naprej in lakoti, ki jo je povzročil, glej Hunsunzi, 2010.

⁹ O uporih kmetov v času Velikega skoka naprej glej: Manning in Wemheuer, 2011; Ralph Thaxton, 2008; 高王凌 (2006): 《人民公社时期中国农民反行为调查》，中共党史出版社。

¹⁰ Dengisti – pristaši Deng Xiaopinga, ki je v 60. in 70. letih oporekal Maotovi politiki in je leta 1978 prišel na oblast, ko je nehote sprožil tranzicijo Kitajske v kapitalizem pod imenom »tržni socializem« – so trdili, da je kolektivno kmetijstvo na splošno inherentno neučinkovito v primerjavi z družinsko vodenim kmetijstvom na kolektivni zemlji na državno reguliranem trgu. Kitajski in zahodni liberalci so šli še dlje z zahtevami, da je treba zemljo privatizirati, trg pa liberalizirati (vključno s trgov delovne sile, ki je postopoma nastal v 80. letih).

¹¹ Več starejših kmetov mi je povedalo, da ne bi bilo potrebe po dekolektivizaciji, če bi država preprosto pobrala manj žita, ponudila višjo ceno ali dovoljevala večji nadzor nad kmetovanjem.

ku neprekosljivosti primerljivo s 50. leti. Več desetletij miru in postopno izboljšanje dostopa do hrane skupaj z izboljšanjem zdravstvene oskrbe na podeželju po letu 1968, ko se je med letoma 1949 in 1980 podvojila pričakovana življenjska doba, poleg tega še dve desetletji kolektivnih projektov izboljšanja podeželske infrastrukture (kultiviranje novih zemljišč, povečanje namakalnih sistemov, gradnja cest itd.) ter vlaganje države v modernizacijo kmetijstva in tehnologije (mehanizacija, proizvodnja agrokemije in visoko donosnih semen ter živine) so konec 70. let končno kazali rezultate.¹² Vse to je sovpadalo s prvim občutnejšim zvišanjem cen za kmetijske proizvode, ki ga je določila država (da bi povečala priljubljenost vsiljene dekolektivizacije in ublažila tranzicijo), in to dopolnila še s subvencijami za kmete podjetnike, ki so reorganizirali svoje družinske kmetije, privatizirali skupno opremo in se specializirali za pridelavo določenega pridelka. Vse to je vodilo v rekordno hitro rast kmetijske proizvodnje in dohodka, ki ga je Kitajska kdajkoli doživela. To velja za kmete na splošno, še zlasti pa za tiste, ki so znali izkoristiti podjetniške subvencije od leta 1978 do 1984.

Sredi 80. let je rast produktivnosti in dohodka začela padati zaradi različnih razlogov: rast produktivnosti zaradi modernizacije je na malih zemljiščih hitro dosegla meje. Poleg tega je država znižala subvencije in nadzor nad cenami poljščin, da bi uravnovesila proračun in znižala ceno hrane v mestih, kar je bilo tudi del splošne strategije vpeljevanja tržnega gospodarstva. Tržno določanje cen sredi 80. let je bilo katastrofa za tiste kmete, ki so se specializirali v monokulturno pridelavo za prodajo, ko je cena padla pod proizvodne stroške. To je povzročilo prvi krog nemirov kmetov na Kitajskem po lakoti v času Velikega skoka naprej.¹³ O njih je malo podatkov zaradi medijske cenzure in preferenc raziskovalcev, ki jih je bolj zanimala dekolektivizacija na začetku 80. let ali pa protikurupcijski upori v 90. letih, vendar o njih piše Mo Yan v romanu *The Garlic Ballads* (1995). Roman, ki temelji na medijskih poročilih in intervjujih, pripoveduje o uporu leta 1987 zaradi padca cene česna in vladne zavrnitve odkupa presežka pridelka, potem ko so krajevni uradniki spodbudili kmete v specializirano pridelavo česna in si nato prisvojili državne subvencije skupaj s taksami, ki so jih zaračunavali za sajenje pridelkov za trg namesto žita. Ta primer naznanja, da je uvajanje trga v kmetijstvo v tistem času že bilo prepleteno s korupcijo lokalnih oblasti, kar je postalo žarišče uporov kmetov v 90. letih.

Upori proti razlaščenju s strani krajevnih oblasti v 90. letih in na začetku tretjega tisočletja

Kljub pogostemu (a velikokrat nenatančnemu) medijskem poročanju in občirni akademski literaturi o »upravičenem uporu«, gibanjih proti gradnji jezov itd., poznam samo dva članka Kathy Le Mons Walker (2006 in 2008), v katerih je podana izčrpnjša zgodovina boja kitajskih kmetov od 80. let naprej, zato v nadaljevanju povzemam ta dva članka, ki ju dopolnjujem še z nekaterimi viri.

Govorim o času, ko so začeli številni mladi kmetje migrirati v obalna mesta zaradi plačanega dela. To je bila posledica upada dobička od poljedelstva, ko je modernizacija na malih zemljiščih dosegla svojo mejo in reakcija na razlastitve na podeželju, ki sta sovpadli s povečanimi možnostmi zaposlitve v t. i. posebnih ekonomskih conah. Tako so se *boji kmetov* začeli cepiti na »kmečke boje«, ki jih obravnavamo v članku, in *boje kmetov polproletarcev*, kamor spadajo boji v plačnih razmerjih in nemiri zaradi socialne izključenosti.

»Skupne teme« uporov kmetov od konca 80. let do začetka 21. stoletja na seznamu, ki ga je

¹² Podrobno primerjalno raziskavo teh sprememb (ki je kljub naslovu kritična do nekaterih ključnih vprašanj) glej Bramall, 1993.

¹³ Obstajajo dokazi za nemire kmetov med kulturno revolucijo (v letih 1966–1969 oziroma do leta 1976) in po njej, vendar vse kaže, da so to bili večinoma lokalni prepiri.

sestavila Kathy Walker (2006), večinoma izhajajo iz neposredne razlastitve ali, kot jo imenuje avtorica, »akumulacije z razlastitvijo.¹⁴ To so:

... izdajanje zadolžnic namesto plačila v gotovini za pridelek, ki jih izdajo krajevni uradniki, ki uporabljajo obveznice za špekulativne nepremičninske in poslovne dogovore ...; zloraba državno dodeljenih sredstev za kmetijstvo s strani kadrov; kraja dobička tržno usmerjenim kolektivnim podjetjem v mestih ali vaseh (*Xiangzhen qiye*) s strani krajevnih in srednjih kadrov; naganje številnih 'nelegalnih' ali 'neevidentiranih' glob, pristojbin in davkov za plačilo 'razvojih' projektov/ali za osebno rabo s strani lokalnih kadrov; nasilna zaplemba zemlje, lastnine in hrane kmetov, ki ne morejo ali nočejo plačati izrednih davkov in pristojbin; razlastitev orne zemlje brez primerne odškodnine (za avtoceste, novogradnje ali osebno uporabo ali za privabljanje zasebnih vlagateljev z odpiranjem 'razvojnih con'); razdeljevanje slabih ali napačnih kemičnih gnojil, pesticidov, semen in drugih potrebščin s strani podkupljenih kadrov; in na koncu onesnaževanje krajevnih vodovodov z razvojnimi projekti, ki niso zgolj vznejevoljili kmetov, temveč so škodno vplivali kmetijsko proizvodnjo.

Našteti načini razlastitve, ki so potekale od sredine 80. let in bile večinoma v sredini dvatisočih odpravljene, niso bili gola 'korupcija', 'davek' ali 'državna inovacija'¹⁵, temveč – vsaj v nekaterih primerih – specifični *kapitalistični vir presežne vrednosti* v obsegu vrednosti kmetovega dela, ki se je prenesel v kapitalistično podjetje ali razvojne projekte, ki so zagotovili potrebno infrastrukturo za ta podjetja. Te investicije so pogosto potekale v obliki »kolektivnega lastništva« mestnih in vaških podjetij, toda številna med njimi so pravzaprav delovala kot kapitalistična podjetja, druga pa so si sčasoma prilastili menedžerji ali pa so jih poceni kupili drugi lastniki. Ko se je Kitajska v 90. letih vključevala v svetovni trg, so postala ta privatizirana podjetja (ki so bila prej v kolektivni lasti) glavni nosilec, prek katerega sta kitajski in transnacionalni kapital izkoriščala lokalne in migrantske kmete-delavce, ki jih je prav razlastitev pahnila v opravljanje takega dela.

Takole pravi Kathy Walker (2006): »Prvi protesti sredi 80. let so se mnogokrat kazali v obliki maščevanja (*baofu*) ali napadov na lokalne kadre, nove bogataše v vaseh (pogosto tudi kadre) in dacarje«, in sicer s »pretepanjem kadrov in njihovih družin« in »požiganjem lastništva«. Leta 1988 je bilo, na primer, »več kot 5000 primerov 'nasilnega' upiranja davkom, ki so se končali s poškodbami ali smrtjo pobiralcev davkov«. V 90. letih je »taktična uporaba 'maščevanja' proti podkupljenim, 'buržoaznim' kadrom narasla po obsegu in intenzivnosti«, obenem pa so akcije postajale čedalje bolj kolektivne. Leta 1993, na primer, »se je 15.000 jeznih kmetov v pokrajini Renshou na zahodu Sečuana uprlo zaradi čedalje bolj arbitrarnih in visokih pristojbin, ki so jih določili krajevni kadri«. Med šestmesečnim uporom so kmetje »blokiral promet, za talce ugrabili policiste, zažigali policijska vozila, napadali uradnike, razgrajali po vladnih pisarnah in korakali po mestnih ulicah, bližnjem hribovju, poljih in lokalnih cestah z vilami, palicami

¹⁴ Walker uporablja Harveyjev termin »akumulacija z razlastitvijo« (2003) kot akumulacijo kapitala z neposredno razlastitvijo in ne v okviru plačnih razmerij. Po Harveyju kapital s tem znižuje stroške virov za kapitalistično proizvodnjo v času nizke donosnosti. Tako se kapital poskuša izogniti posledicam lastnega zakona vrednosti (tj. krize in devalorizacije) s kršitvijo ali izogibanjem zakonodaje (s krajo ali kupovanjem virov pod njihovo ceno, največkrat s pomočjo nasilja države). Zdi se podobna »prvotni akumulaciji«, vendar deluje drugače, ko se utrdi kapitalistični način proizvodnje.

¹⁵ O 'državni inovaciji' v 90. letih (in na začetku 21. stoletja) glej Alexander Day, 2013; o dajatvenem produkcijskem načinu v cesarski Kitajski (ki se je po mojem mnenju nadaljeval v republikanski in socialistični čas in nato do 90. let) glej Gates, 1996.

in transparentni«. Istega leta je v Guangdongu »več tisoč kmetov s tovornjaki blokiralo glavne prometnice zaradi razlastitve zemlje za širitev avtoceste«. Tudi v provinci Anhui je tistega leta izbruhnilo več uporov. V enem je

'[A]vtonomni kmečki odbor' ujel člane delovne skupine partijskega komiteja province in zahteval 50-odstotno znižanje davka, odstavitev župana mesta, partijskega šefa in razpust mestne policije ... [300] članov odbora je napadlo stavbo pokrajinske vlade. Prav tako v Anhuiju se je več kot 2000 kmetov iz več vasi organiziralo proti izdaji zadolžnic in vladnemu plačilu za poljščine v blagu in ne v denarju. Na svojih srečanjih so razprostrli transparente s slogani, kot je 'Vso moč kmetom!' in 'Dol z novo zemljiško gospodo devetdesetih!'

Kathy Wolker pravi, da je osrednje državno partijsko vodstvo v odgovor na te nemire pospešeno uvajalo »vaško samoupravo«, tj. demokratične volitve »vaških odborov« kot najnižje ravni *de facto* vlade, ki jih je po navadi imenovala najnižja *de jure* raven, v socialističnih časih poznana kot »komuna« (od leta 1958 do začetka 80. let) in pozneje »mestna občina« (čeprav so bili teoretično vedno demokratično izvoljeni). Sprva je volilo malo kmetov, saj so volitve dojemali kot formalnost, toda sčasoma je promocija »vaške samouprave« omogočila Peking, da se je predstavljal kot »zaveznik in zaščitnik interesov kmetov in s tem minimaliziral nasprotovanje svoji politiki in namigoval na to, da so resnični problem lokalni uradniki« (Walker, 2006: 9). Ko volitve niso ustavile naraščajočih nemirov, je Peking sprejel novo zakonodajo. Leta 1992 je osrednja vlada »preprečevala lokalnim oblastem, da odredajo davke in pristojbine, višje od petih odstotkov povprečnega neto dohodka vasi« in poslala *Nujno okrožnico* vsem ruralnim uradnikom z »navodili, da nemudoma 'ublažijo breme' kmetov« (ibid: 10). Leta 1993 so voditelji v Peking, »zapisali določbe v novem kmetijskem zakonu, ki je kmetom zakonito omogočil pravico, da 'zavrnejo' plačilo pretirano visokih ali neodobrenih pristojbin in davkov«. »Zdi se, da so lokalni gangsterski kapitalisti, ki jih je Peking vse težje nadziral, večinoma ignorirali tiho vladno podporo kmetom«, vseeno pa je vplivala na obliko kmečkih uporov in na njihovo širjenje po letu 1993. Tistega leta je vzkipelo rekordno število »protestov in vstaj«. Bilo jih je 8700. Številne sta sprožili ti dve novi politiki; Li in O'Brain (2006) jih imenujeta »na politiki temelječ« ali »zakonit« upor: »kmetje branijo svoje 'zakonite pravice in interese' s sklicevanjem na zakone, politike in druge uradne dokumente, s čimer se upirajo previsoki obdavčitvi in pretirani uporabi sile, zahtevajo odstavitev podkupljenih kadrov in večjo odgovornost, ali pa protestirajo proti prirejenim volitvam in za preklic 'krajevnih politik'«. Tako so kmetje začeli artikulirati svoj upor proti razlaščenju kot »obrambo pravic« (*weiquan*), svoje opozicijske kolektive pa poimenovali »organizacije za obrambo pravic«.

Prej omenjeni sečuanski upor leta 1993 se »je začel, ko so se kmetje kmalu po uzakonitvi petodstotne omejitve davka in pristojbin uprli plačilu pristojbine za gradnjo avtoceste, ki ga je hotela uvesti pokrajinska oblast.« Potem ko je več sto kmetov zažgalo policijsko vozilo in se odpravilo pred pokrajinski sedež oblasti, je državni časopis objavil članek, v katerem je podprl kmete in »obtožil uradnike pokrajine Renshou, da z nalaganjem novih davkov ne upoštevajo *Nujne okrožnice* in skušajo zamolčati krajevni prebivalstvu direktive iz centra ... Voditelji kmetov so naredili več kot tisoč kopij tega članka in jih nalepili na zidove. Opogumljena s 'podporo' osrednjega nacionalnega dnevnika je občutno večja množica odšla na pokrajinski partijski komite (pretepli so več kot 40 kadrov), razdejali pisarne pokrajinske vlade in uničili več vozil.« Ni treba poudariti, da je osrednja vlada k temu pripomogla bolj, kot je hotela. »Pripravljeni so bili ... načrti, če bi protesti vrgli pokrajinsko vlado. V tem primeru bi 'nemire' redefinirali v upor, ki bi ga 'za vsako ceno' zatrli za vojsko, ki so jo mobilizirali in je bila v pripravljenosti.« (Walker, 2006: 11)

Zaradi nove podpore osrednjih partijskih oblasti in razvoja razrednega antagonizma se je po letu 1993 »ruralna družba čedalje bolj izmikala nadzoru. V nekaterih krajih je upor dobil bolj

radikalno militantne poteze, končal se je z 'ohromljenimi' ali 'prebeglimi' vasmi, kjer so ubili lokalne kadre, ruralno administracijo pa bodisi ustavili bodisi povsem odvrnili od odvzema zemlje in izvajanja politike« (ibid: 12). To so bili znanilci znamenitega obleganja vasi Wukan leta 2011, o katerem govorim v nadaljevanju. Wukan se zdi miren v primerjavi z upori konec 90. let, za katere sta značilni »večja militantnost in odkrito uporniška politika z ustanavljanjem disidentskih organizacij in paravojaških sil,« tako kot denimo v Chongqingu »Protikorupcijska vojska ljudstva, delavcev in kmetov«. V največjih uporih leta 1997 (v provincah Anhui, Henan, Hubei in Jiangxi) je vsakokrat 70.000, 200.000, 120.000 in 200.000 udeležencev napadlo »vlastne stavbe, vzelo za talce partijske sekretarje, zažgalo vladna vozila, uničevalo ceste, si prisvojilo državni cement in gnojila, v zadnji dveh primerih pa so segli po orožju in strelivu« (Walker: 2008: 470).

Odziv države in intelektualcev na nemire kmetov in ekonomsko negotovost

V odgovor na čedalje slabše razmere konec 90. let je »partijska država okrepila prizadevanja za razpršitev ruralnega gibanja in obvladovanje lokalnih gangsterskih kapitalistov« (Walker, 2006: 13). Najprej je leta 1998 »pod krinko širjenja 'demokratskega odločanja' na ruralnih območjih spremenila zakonodajo o volitvah vaških komitejev iz leta 1987«. Vseeno je sočasno »okrepila vlogo krajevnih partijskih komitejev, ki so jim bili odgovorni vaški uradniki«, prav tako pa je izvajala »nov program povečane represije in nadzora«, ki je »odpravljaval toleranco 80. in 90. let do ruralnih protestov, ki so ostali majhni, usmerjeni zgolj proti krajevnim voditeljem in niso bili eksplicitno politični« (Walker, 2008: 470). Nov program je predvidel »večji angažma oborožene policije, paravojaških enot, uporabo solzivca in drugega orožja, pogostejše aretacije ... oblikovanje specializiranih, težko oboroženih protidemonstracijskih policijskih enot, nastanjenih v 36 mestih, in odprtje 30.000 novih policijskih postaj na ruralnih območjih za nadzor in preverjanje« (ibid: 471).

Ko se je »poglobljanje vaše demokracije« izkazalo za nezadosten korenček legitimnosti, ki uravnotežuje palico represije, so osrednje oblasti po letu dva tisoč »začele uvajati novo 'strateško smer' ruralnega in urbanega razvoja«, s čimer so napovedale, da je »varovanje interesov in pravic kmetov najvišja prioriteta«. Ta premik v strategiji ruralnega razvoja, ki kulminira z odpravo večine ruralnih davkov in pristojbin in uveljavljanjem kampanje Novo socialistično podeželje (NSP) leta 2006, se je skladal s tem, kar Day (2013a) imenuje kitajski tretji val postmaoističnih intelektualnih razprav o »liku kmeta« v razvoju Kitajske. Vsi trije vali (prvi je dekolektivizacija kmetijstva na začetku 80. let, drugi razvoj in globalizacija javnih, tržno usmerjenih mestnih in vaških podjetij na začetku 90. let) so se ukvarjali z vprašanjem: »Ali bo kmetstvo izginilo, ali se bo vključilo v novi kitajski kapitalizem, ali bo to izključen razred, marginaliziran in nenehno v uporuh?« (Day, 2013a: 6)

Tretji val, ki se je začel konec 90. let, je bil odgovor na visoki val ruralnih nemirov. Večina intelektualcev je najprej uokvirila problem v sintagmo »breme kmetov« (*nongmin fudan*), ki se je na splošno nanašal na »pretirane« davke in pristojbine, ki so jih določali podkupljivi lokalni uradniki. Postopoma nastanejo kompleksnejše analize, kot je Wen Tiejunova (2001) reformulacija sodobnega *sannong wenti* ali »ruralnega problema treh dimenzij« (kmetje, vasi in kmetijstvo oziroma ruralna proizvodnja), ki ga je povzročila komodifikacija zemlje, dela in denarja po treh desetletjih »primitivne socialistične akumulacije« (industrializacija, ki jo je država financirala z odvzemanjem presežne vrednosti kmečkega dela) in je posledica polperiferne položaja Kitajske v sodobnem svetu (glej Wen Tiejung, 2001; Day, 2013). Na teh analizah je nastalo socialno gibanje »Nova ruralna obnova« (NRO), ki je veljala za alternativo ali dopolnilo odzivu partijske države na kmečke nemire. NRO je skušala usmeriti te nemire v

»konstruktivne« projekte in ponovno obnoviti razpadajoče vaške skupnosti ter ustaviti odhajanje mladih v mesta. Osredinila se je na kmečke zadruge, alternativne tržne mreže in »kulturne« dejavnosti (gledališke skupine, klubi za starejše itd).¹⁶ NRO in NSP sta bila tudi odgovor na bojazen, da utegne Kitajska zabresti v ekonomsko krizo zaradi azijske finančne krize leta 1997, naraščajoče nestabilnosti svetovne ekonomije po letu 2000 in znakov, da kitajska produktivnost prehiteva zmogljivost porabe. Zato je bila nova politika, kot je NSP, poleg postopnega odpravljanja davkov in pristojbin, usmerjena v povečanje ruralne porabe s pomočjo subvencioniranja kmečke porabe gospodinjskih aparatov in izboljšanje infrastrukture, tj. gradnje in širitve cest in preselitve kmetov v modernejša stanovanjske objekte, s čimer bi pridobili tudi zemljo bodisi za kapitalistično poljedelstvo ali za nadaljnjo gradnjo nepremičnin.

Nadaljevanje upora proti grabežu zemlje in onesnaževanju od sredine dvatisočih

Neprekinjen grabež zemlje, ki mu kritiki pravijo sodobno kitajsko »gibanje ograd« (*quandi yundong*) oziroma privatizacija skupnih vaških zemljišč, je trajal od takrat, ko je Peking konec 80. let začel postopoma rahljati politiko upravljanja zemlje in sprožil »mrzlico zemljiških ograd« v obalnih posebnih ekonomskih conah kot je Shenzhen. Walker (2008: 471) pravi: »V začetku 90. let je 90 odstotkov vseh neposrednih tujih naložb steklo na nov trg z zemljišči«, s katerega so krajevni uradniki (legalno ali nelegalno) deložirali kmete in dali v najem zemljo tujemu kapitalu za industrijski in trgovinski razvoj. Konec 90. let se je »mrzlica« razširila v notranjost države zaradi pospešene urbanizacije in razvoja novega kitajskega trga z nepremičninami na eni strani, na drugi pa je Peking čedalje bolj omejeval ruralne davke in pristojbine, kar je prisililo krajevne vlade, da so iskale druge vire dohodkov. Posledica tega je bila – po uradnih podatkih – izguba 1,8 milijona hektarov plodne zemlje med letoma 1986 in 1995 in osem milijonov hektarov med letoma 1996 in 2004. »Tako je Kitajska v dvajsetih letih doživela 'gibanje ograd' neprimerljivih svetovnih razsežnosti,« razseljenih je bilo kar 74 milijonov kmečkih gospodinjstev ali 315 milijonov posameznikov (Walker, 2008: 472).

Walker takole poroča (ibid: 474) o »triletnem boju vasi Sanchawang v provinci Shaanxi – enem od tisočev primerov« – kot tipičnem konfliktu za zemljo v tej drugi fazi (1996–2004):

Konec leta 2002, ko so se krajevne oblasti polastile dela zemljišča vaščanov in ko so ti izvedeli, da so ga uradniki dali v najem za 50-krat večjo vsoto, kot so jo plačali njim, je skoraj 800 vaščanov blokiralo gradnjo razvojne cone na tem zemljišču. Organizirali so se v šestnajst skupin, ki so se izmenjavale pri sedečih protestih. Toda naslednjo pomlad je policija in več kot 300 gradbenih delavcev zasedbo prekinila ... Spomladi 2004, ko so se krajevne oblasti polastile naslednjega kosa zemljišča, so se vaščani odločili, da protestno ne bodo obdelali preostalih polj in živeli od vaških žitnih rezerv ... Znova so se odločili za sedeče proteste, s katerimi so blokirali gradnjo na zemljišču, spet je prišla policija in aretirala ljudi. Na tej točki so bili vaščani tako frustrirani, jezni in obupani, da jih je nekaj sto zasedlo sedež vaške komunistične partije in pet mesecev držalo z okopi obdano poslopje. Toda njihov trud ni obrodil pozitivnih rezultatov in na koncu je vlada poslala 2000 paravojakov, ki so nasilno odstranili protestnike in aretirali voditelje.

¹⁶ O NRO glej Day, 2013; Hale, 2013; Lammer, 2012. O NSP glej Looney, 2012; Ahlers in Schubert, 2013.

Kot pravi Walker (2008: 475), se je »spirala nasilja in upora« stopnjevala od tedaj, ko so lokalne oblasti začele pogosteje uporabljati kriminalne mreže, ki so zanje opravile umazano delo, državne oblasti pa »oboroženo paravojsko s pravimi in ne plastičnimi naboji«, kar je povzročilo še nasilnejšo represijo:

V vasi Shengyou v provinci Hebei je leta 2005 izvajalec gradbenih del s privoljenjem krajevnih oblasti poslal 300 kriminalcev v čeladah, oboroženih z lovskimi puškami, kovinskimi cevmi in lopatami nad vaščane, ti so zasedli zemljo, ki so jim jo odvzele krajevne oblasti. V spopadu so kriminalci ustrelili in ubili šest vaščanov in jih več kot sto ranili ... [V] Shanweiju v južni provinci Gouangdong so paravojaške enote, ki so jih poslali konec leta 2006, da uničijo in razženejo kmete v še eni zasedbi zemlje in uporuh, ubili kar 20 vaščanov. Dogodek je znan kot 'shanweiški pokol'.

Zaradi takega »stopnjevanja spirale nasilja in upora« in »skrbi, da lahko izguba kmetijske zemlje zaradi zasegov vpliva na prehransko varnost države, so leta 2003 postali zasegi zemlje glavno vprašanje politike osrednje vlade« (Walker, 2008: 475). Najprej je omejila število razvojnih con in zatrla nelegalni grabež zemlje. Leta 2004 je »ustavila vse nenujne spremembe kmetijskih zemljišč za šest mesecev, nato pa sprejela novo zakonodajo, po kateri mora vsako tovrstno spremembo odobriti višja instanca«. »Tako kot kampanje proti korupciji in zlorabi davkov«, je tudi ta reforma »imela zelo malo učinkov. Po podatkih Ministrstva za zemljišča in vire je bilo 2004. leta 168.000 primerov nelegalnih poslov z zemljišči«. Leta 2006 je premier Wen Jiabao v govoru »osorno priznal, da so nelegalni zasegi brez ustreznega plačila še vedno glavni vzrok nestabilnosti in uporov na podeželju.« Leta 2007 je »nacionalni ljudski kongres sprejel zakon, ki je zaostril pogoje za prenos pravic najete ruralne zemlje in prepovedal prenos zemljišč z obstoječih gospodinjstev«, toda, kot zaključuje Walker, »zdi se, da ta zakonodaja ne bo prestrašila 'zlobnih koalicij' uradnikov in razvojnikov pri kolektivnem razlaščenju ali ustavitvi uporabe brutalnega nasilja pri njihovem izpeljevanju.«

Kot je izjavil Wen Jiabao na 17. Nacionalnem kongresu KPK, je zakonodaja iz leta 2007 zarisala 'rdečo črto' 120 milijonov hektarov, pod katero Kitajska ne sme pasti zaradi prehranske varnosti (McBeath in McBeath, 2010: 70). Leto prej so vseeno popolnoma razveljavili pozitivne omejitve davkov in pristojbin, ki so bili sprejeti zaradi nemirov kmetov konec 90. let. Peking je nameraval izpad tega dohodka lokalnih oblasti nadomestiti s povečanim dotokom proračunskega denarja in zmanjševanjem števila zaposlenih z združevanjem pisarn, toda lokalni uradniki so naprej iskali druge vire prihodkov. Ta pritisk se je še povečal, ko je bilo treba velikanska posojila zlasti po letu 2008 (povzročil ga je paket spodbud iz Pekinga, ko je v finančni krizi ostalo brez službe 23 milijonov delavcev s podeželskih območij) začeti odplačevati, leta 2010 pa je dolg znašal 1,7 bilijonov ameriških dolarjev (Chan, 2012). Nekoliko ironično je, da so številne krajevne vlade našle rešitev v pekinški kampanji NSP (Novo socialistično podeželje), ki se je prav takrat začela z namenom »olajšanja bremena kmetov« (in za njihovo večjo integracijo v kapitalizem s promocijo ruralnega potrošništva). Kljub resnično raznolikim projektom, nanizanim v uradnih smernicah NSP, so se krajevne vlade seveda osredinile na tiste vidike, ki lahko zagotovijo prihodek (kot vedno, legalne in nelegalne). In najpridobitnejša sta je bila nadaljevanje grabeža zemlje in gradnja nepremičnin – zdaj predstavljena kot izboljšanje stanovanj za kmete, v teh nepremičninah pa so bila pogosto tudi stanovanja za prodajo urbanim bogatašem, skupaj s turističnimi kompleksi, tovarnami in kapitalističnimi farmami ali zadrugami (prikazanimi seveda kot vir dohodka za vaščane). Čeprav je Peking še naprej omejeval prenose zemljišč in poskušal zmanjšati nepremičninski balon, pomenijo v zadnjem desetletju prodaja zemljišč in davki na transakcije z lastnino od 30 do 74 odstotkov prihodka krajevnih vlad (konec 90. let do 10 odstotkov). Ta dohodek je leta 2013 zrasel še za 43 odstotkov. Pričakovati je, da bo prihodek v

prihodnjih letih še naraščal, ker bodo krajevne vlade morale odplačevati posojila (razen v tistih območjih, ki imajo dobiček od industrijske proizvodnje v notranjosti, razvoja kapitalističnega kmetijstva in črpanja virov) (Li, 2014; Rabinovitch, 2012; Liyan, 2013; Chinarealtime, 2014).

Zdelo se je, da bo pekinška »rdeča črta« preprečila take projekte, toda lokalni uradniki so se spretno združili z razvojniki zemljiških projektov in premagali to oviro z iznajdbo novega proizvoda: »pravice do opremljenega zemljišča« (*land development rights*), po kateri smejo razvojniki zemljiških projektov spremeniti kmetijsko zemljišče v »zazidljivo zemljišče«, če plačajo za oblikovanje enako velikega kmetijskega zemljišča kje drugje. To pogosto storijo tako, da kmete preselijo iz njihovih starih hiš v nove nebotičnike, ki zavzamejo manj prostora na osebo, stare stavbene parcele pa spremenijo v kmetijsko zemljišče. Vsako tako nastalo enoto kmetijskega zemljišča lahko zdaj krajevne oblasti (tehnično vaščani) prodajo razvojnikom zemljiškega projekta, podobno kot pri trgovanju z emisijami.¹⁷

Tak obvod ni omogočil samo, da je postal »grabež zemlje epidemičen«, temveč da se je nadaljevalo in se od leta 2006 še širilo skupaj z upori kmetov (kot je napovedala Walker). V petih raziskavah, opravljenih med letoma 1999 in 2011, so v 1971 ruralnih gospodinjstvih v 17 provincah »zabeležili nenehno naraščanje števila 'odvzemov zemljišč' ali prisilnega pridobivanja s strani države«, ki je prizadela 43 odstotkov vasi, zajetih v raziskavi, in štiri milijone kmetov na leto po vsej Kitajski (Economy, 2012).¹⁸ Povprečno nadomestilo, ki ga je lokalna vlada plačala kmetom, je znašalo okoli 17,85 dolarja za 40 arov,¹⁹ medtem ko so oblasti zemljo prodajale razvojnikom zemljiških projektov po 740 dolarjev za 40 arov – torej 40-krat dražje kot so plačale vaščanom. »Ko so vaščane premestili ali 'urbanizirali', jih je le malo več kot dvajset odstotkov dobilo urbani *hukou* ali registracijo; 13,9 odstotka jih je dobilo urbano socialno zavarovanje, 9,4 odstotka zdravstveno zavarovanje in samo 21,4 odstotka jih je imelo dostop do šolanja svojih otrok.« (ibid) Krajevne oblasti so postale iznajdljivejše v poskusih zajezitve uporov in so grabež zemlje časovno razporedile, dodeljevale vaščanom deleže v podjetjih (npr. na kapitalističnih farmah ali v živilskopredelovalnih tovarnah), ki so jih postavili na njihovi zemlji, in izrabljale so nov trg, ki je nastal z uveljavljanjem pravic do opremljenega zemljišča, za financiranje gradnje nebotičnikov za vaščane (ki jih imajo kmetje pogosto raje, ker so 'modernejši', čeprav morajo zato prenehati pridelovati hrano zase in jo kupovati). Vseeno se zdi, da je upor proti grabežu zemlje naraščal tudi v tem času. Od 180.000 »množičnih incidentov« leta 2010 jih je po večkrat citirani raziskavi²⁰ kar 65 odstotkov sprožil spor za zemljišče, dokler niso leta 2013 zemljiških nemirov prehiteli protesti zaradi okoljske problematike.²¹

¹⁷ O pravicah do opremljenega zemljišča in razvoju nepremičninskega trga v okviru NSP glej Looney, 2012; Wang Hui, Ran Tao in Ju'er Tong, 2009.

¹⁸ Teh pet raziskav so skupaj opravili Landesa Rural Development Institute, Renmin University of China in Michigan State University. Rezultati so objavljeni na: <http://www.landesa.org/news/6th-china-survey/>.

¹⁹ 17,85 dolarja na jutro, ki meri 40,467 ara (op. prev.).

²⁰ Economy (2012) in številni drugi povzemajo te številke (65 odstotkov od 180.000 množičnih incidentov v letu in 2010) iz raziskave sociologa Sun Lipinga. Poročilo Kitajske akademije za družbene vede pa pravi, da je bilo le 22 odstotkov od 871 incidentov med letoma 2000 in 2013 »protestov zaradi prisvajanja zemljišč in prisilnega rušenja«. Glej: *Report identifies sources of mass protests*. Dostopno na: http://www.chinadaily.com.cn/china/2014-04/09/content_17415767.htm.

²¹ Novica iz leta 2013 navaja, da so na Kitajskem okoljski protesti kot »glavni vzrok socialnih nemirov« prehiteli spore zaradi zemljišč, vendar ta trditev temelji na enem samem komentarju upokojenega funkcionarja KPK, zato ga je treba vzeti zadržkom (glej <http://www.bloomberg.com/news/2013-03-06/pollution-passes-land-grievances-as-main-spark-of-china-protests.html>). Vsekakor sta se obe vrsti nemirov v prejšnjem desetletju nadaljevali in stopnjevali in v obeh so imeli glavno vlogo kmetje. (Najbolj znane okoljske proteste proti gradnji kemičnih tovarn so organizirali

Ne strinjam se s prikazom Kathy Walker, da so zemljiški spori od sredine dvatisočih naprej »stopnjevanje spirale nasilja in upora«, da »so povzročili globlje učinke kot zlorabe davkov in pristojbin«, ker so »zaplombe uničile vsakdanji kruh in temelj preživetja kmetov« (Walker, 2008: 474). V več deset nedavnih kmečkih sporih za zemljo, o katerih sem bral, slišal ali jim prisostvoval, so kmetje samo v treh nasprotovali grabežu zemlje, ker so hoteli obdržati zemljo in v nobenem niso hoteli zemlje zato, da bi jo obdelovali. V vseh drugih sporih so hoteli kmetje od oblasti doseči višje denarno poplačilo. V nekaterih primerih je to lahko kazalec obupa kmetov ob soočanju z nasiljem države (pogosto skupaj z nasiljem kriminalcev): morda bi raje obdržali zemljo, vendar bi bila ta zahteva brezupna ali manj uresničljiva kakor zahteva za višje poplačilo. Vseeno več primerov govori o nasprotnem.

V najbolj skrajnem primeru, ki sem mu bil priča leta 2001, so kmetje v Anhuiju napisali peticijo proti vaškemu uradu, ker se *ni* polastil zemljišča: čutili so se ogoljufane, ker so vaščani, ki so izgubili zemljo, dobili nova stanovanja in denarno poplačilo. Pri tem je pomembno, da ne gre za vasi na obrobju velikih mest, kjer je večina 'kmetov' že opustila kmetovanje in kjer ima zemljišče višjo ceno za nepremičninsko načrtovanje kakor za kmetijstvo. To je bila sorazmerno revna vas, v kateri je večina gospodinjstev dopolnjevala prihodek od (migrantske ali krajevne) zaposlitve s pridelovanjem za lastno porabo in prodajo in razvojni projekti niso bili povezani s širjenjem mesta ali investicijo, temveč so vaške oblasti hotele izkoristiti NSP (Novo socialistično podeželje) in prodati pravice do opremljenega zemljišča. Uporni kmeti bi v razvojnih projektih izgubili samo del zemlje, zato so zahtevali višje poplačilo.

Priča sem bil značilnejšemu primeru z dvema povezanima sporoma v še revnejši in bolj oddaljeni vasi v hribovitem predelu Guizhou (najrevnejše kitajske province), kjer skoraj vsi mladi odrasli večino časa niso živeli v vasi. (Več kot 500 se jih je vrnilo domov – večinoma iz obalnega Guangdonga – med finančno krizo leta 2008, toda večina je že naslednje leto našla novo službo, mnogi v dveh največjih mestih Guizhoua.) Prvi spor je sprožila gradnja avtoceste, katere traso jo je oblast prefekture določila skozi vas in ki bi povezala glavno mesto prefekture s starim vojaškim letališčem, ki so ga v nacionalnem projektu razvoja Guizhoua spremenili v civilno letališče. Za vaščane, ki sem jih intervjuval, je bila avtocesta blagoslov razvoja, ta bo pripeljal kupce v obcestne trgovine, ki so jih nameravali odpreti, in morda celo tovarne v bližnje mesto, kjer bi se zaposlili mladi vaščani in kar bi jim prihranilo večdnevno potovanje na delo v obalna mesta. Zato sem bil presenečen, ko so sredi pogovora vaščani, ki so hvalili novo cesto, na klic stekli na bližnji hrib pred bager in mu preprečili izkopavanje kamna za gradnjo ceste. Po večdnevnem povpraševanju in enigmatičnih pojasnilih sem izvedel, da ne nasprotujejo gradnji ceste ali celo uničenju njihove zemlje, temveč predvsem uničenju tega hriba, ki je imel za vaščane geomantični pomen (*fengshui*). To so mi povedali obotavljajoče, ker uradno velja za 'znanstveno utemeljeno' KPK *fengshui* za praznoverje, zato so vaščani problem zavili v druge zahteve, čeprav je večina sprejela plačilo, ki ga je ponudila vlada. To je eden od treh novejših zemljiških sporov, ki jih poznam, v katerih so vaščani nasprotovali odvzemu zemlje kot takemu (ali v tem primeru izkopu kamenja). Čez več mesecev so krajevne mestne oblasti zavzele še več vaških zemljišč – v nekaterih hribovskih vaseh je na voljo resnično malo kultivirane plodne zemlje – za nepremičninsko gradnjo, vaščani pa zahtevali le višje plačilo (tokrat so uspeli).

Wukan, Wukan!

Edini nedavni spor zaradi zemljišč, ki ga poznam in v katerem so vaščani nasprotovali odvzemu zemljišč kot takemu, je obenem najbolj znan kitajski zemljiški spor v zadnjem desetletju

urbani prebivalci in ni mi povsem jasno, ali bi bili lahko urbani upori del 'zemljiških sporov' zaradi prisilnih izselitev v urbanih projektih obnove, kar je še en pomemben vzrok za nemire v zadnjih letih).

in verjetno največja vstaja 'kmetov' (kot je poročala večina medijev): obleganje vasi Wukan v obalnem Guangdongu leta 2011.²² Ponovno, *vaščani niso nasprotovali odvzemu zemljišč zato, ker bi hoteli kmetovati*, temveč ker so jo hoteli *dati v najem za razvoj*. To je vaško vodstvo tudi naredilo, toda vsak vaščan je dobil dividendo od najemnine (do katere so bili legalno upravičeni v vsakem primeru). Večina od 20.000 vaščanov ni nameravala kmetovati na zemlji, ker so kmetovanje opustili že pred leti, le starejši so imeli vrtove. Večino časa so živeli v bližnjih mestih, kot je Shenzhen, kjer so bili zaposleni ali se ukvarjali z malimi posli, kot so prodaja na stojnicah z elektronsko opremo ali razpošiljanje tekstila. Že samo dejstvo, da bi lahko paravojaška obkolitev v Wukanu v nekaj dneh povzročila lakoto, kaže, da to ni bila »kmečka vas«, ki bi se bila sposobna vsaj delno preživeti: vso hrano in druge potrebščine so kupovali zunaj vasi. Edina pomembna kmetijska dejavnost v Wukanu je bilo komercialno ribogojstvo, gojenje školjk in alg, s katerimi so se ukvarjali kmetje iz notranjosti Kitajske, ki so zakupili ribolovne pravice na morju (*yuwei*). Tega spora torej ne moremo razumeti kot boj kmetov proti razlastitvi »temelja njihovega preživetja«. Prav tako ni bil preprosto prepir med lastniki zemlje, kako razdeliti dividende od najema za komercialni razvoj. Kot v številnih množičnih mobilizacijah je spor z državo omogočil gibanju, da so sprva ozko usmerjeni cilji prerasli v bolj subverzivna pričakovanja, dokler ni teh pričakovanj zatrla formalna zmaga gibanja – podobno kot v sočasni arabski pomladi.

Wuhan, Wuhan!

Konflikt (nekdanjih) kmetov za zemljo lahko povežemo z zavestno protikapitalističnim bojem urbanega prebivalstva v primeru gibanja, ki se je leta 2010 zavzemalo za varstvo Vzhodnega jezera v Wuhanu v provinci Hubei. Po Hunsunzijevem poročilu (2010) je wuhanška oblast decembra 2009 tajno »podpisala dolgoročno najemno pogodbo z državno nepremičninsko razvojno družbo OCT (Overseas Chinese Town)« za 211 hektarov, na katerih leži tudi 30 hektarov veliko ekološko zaščiteno Vzhodno jezero, »za 4,3 milijarde juanov (630 milijonov dolarjev), kar je bila najbolj dobičkonosna najemna pogodba tistega leta v hitro razvijajočem se Wuhanu« (Hunsunzi, 2010).

Družba OCT načrtuje gradnjo zabaviščnega parka (Vesela dolina) in luksuzno nakupovalno območje, hotele in stanovanja ... Dve vasi in ribogojnico so že izselili in podrli takoj po podpisu pogodbe decembra, tretjo vas pa izseljujejo. Vaščani in delavci v ribogojnici trdijo, da so del plačila spravili v žep krajevni uradniki in ko so se zaradi tega pritožili vladi, so jih napadli najeti zlikovci. Večina podpisnikov peticije se je umaknila, vztraja še 50 družin v tretji vasi ... Ko je 25. marca *Times Weekly* pisal na spletu [o tem], se je, kot trdi avtor bloga, pod novico v dveh urah nabralo več kot tisoč komentarjev. Glavna skrb kritikov projekta na spletu je bilo morebitno ekološko onesnaženje, saj se onesnaženje voda in razraščanje alg zadnja leta hitro širita po vsej Kitajski, zato polovica prebivalstva na Kitajskem in dve tretjini kitajskega ruralnega prebivalstva nima dostopa do zdrave pitne vode ... Poleg tega so kritiki zaskrbljeni zaradi gentrifikacije, saj razvojni načrt spreminja jezero in njegovo okolico iz mirnega, čistega prostora, kjer lahko vsakdo brezplačno uživa v naravi (ali za nizko vstopnino parke), v drago, hrupno in umetno zatočišče za bogate. Zato je več komentatorjev poudarilo, da se zavzemanje za varstvo Vzhodnega jezera razlikuje od nedavnih primerljivih protestov na Kitajskem, ker njihov cilj ni zaščita zasebne lastnine ali

²² Moja ocena temelji na različnih medijskih novicah in pogovorih z aktivisti, ki so Wukan obiskali za več dni in intervjuvali ključne akterje med vstajo decembra 2011.

potiskanje okoljskega onesnaževanja čim dlje od mest, temveč zaščita javne lastnine pred privatizacijo ... (ibid)

Urbani udeleženci gibanja so hoteli sodelovati s 50 ruralnimi gospodinjstvi, ki so »še vztrajala«, a so ugotovili, da so njihovi cilji nezdržljivi: medtem ko so urbani prebivalci hoteli preprečiti razvojni projekt in ohraniti jezero, so podeželani zahtevali višje plačilo. Niti premisliti niso hoteli, da bi obdržali zemljo in domove. Večina je imela službo v mestu in tudi če so si s kmetovanjem dopolnjevali dohodek, pa so to cenili manj kot denar, ki bi ga dobili od najema zemlje. Kot rečeno, morda bi tudi oni želeli obdržati zemljo, če bi bilo to mogoče, in so ravnali, kakor se jim je zdelo zaradi premoči države najbolj preudarno. Prav tako bi se prenaglili, če bi iz teh primerov posploševali – taka drža bolj prevladuje na obrobjih velikih mest, kjer večina podeželanov ni več kmetov, njihova zemlja pa dosega za nepremičninski razvoj veliko večjo vrednost kot za kmetijstvo. Nekaj wuhanskih aktivistov je ustanovilo socialni center v drugi primestni vasi, ki je bila načrtovana za rušenje zaradi širjenja mesta. Vaščani se zaradi enakega razloga kot pri Vzhodnem jezeru niso hoteli upreti tem načrtom. Čeprav naštetih primeri na splošno morda niso reprezentativni za sodobne spore zaradi zemljišč na Kitajskem, pa so reprezentativni za večino sporov na obrobju velikih mest in industrializiranih območij in kažejo na to, da težko povežemo krajevno omejene in ozko definirane boje s širšimi gibanji potencialno antikapitalistične smeri.

Nemiri kot talilni lonec »sociourbane enotnosti«?

Kathy Walker (2008: 476–277) opisuje sodobne zemljiške spore kot »stopnjevanje spirale«, kar kulminira v njeni trditvi, da so ti spori zelo pomembni pri nastajanju »skupne razredne perspektive ... ruralnih revnih, 'nemaničev', migrantskih delavcev, popolnoma brezpravnih delavcev in urbanih revnih«. Njihov položaj primerja z zgodovinskimi razmerami na Kitajskem v 17. stoletju in na začetku 20. stoletja, ko so »vztrajne ruralne kolektivne akcije – izhajajoče iz lokalnih bojev – prerasle na transregionalno ali celo na nacionalno raven« in z oblikovanjem »enotnega diskurza nasprotovanja ... dobile značaj gibanja«. To je nekoliko zmedeno, saj so zgodovinska gibanja temeljila na enakih odnosih kmetov do izkoriščevalca ali razlaševalca: gibanje proti tlačanstvu v 17. stoletju; gibanje proti zakupom in davkom na začetku 20. stoletja; gibanje proti grabežu zemljišč v 90. letih in dvatisočih. Za novo razredno perspektivo, ki jo identificira Walker, pa se zdi – sodeč po njenih primerih –, da temelji na enakem proletarskem položaju (tj. slab dostop do sredstev preživljanja), kar pa se ne izraža s skupnim uporom proti specifičnim odnosom izkoriščanja ali razlašanja, temveč z nemiri zaradi prevladujočega občutka neenakosti, družbene izključenosti in državno odobrenega nasilja. Ni jasno, kaj imajo proletarski nemiri skupnega s kmečkimi spori zaradi zemlje, razen da so 'odmev' zadnjega – morda to, da so številni protestniki postali (še bolj) proletarizirani prav zaradi grabeža zemljišč: »Kmetje, ki so izgubili svojo zemljo zaradi odvzema ali so kako drugače ostali brez nje, zdaj pravijo, da pripadajo novemu 'razredu' 'treh ničev' – nič zemlje, nič dela, nič socialne varnosti'«:

Ogorčenost in jeza številnih ruralnih prebivalcev zaradi naraščajoče neenakosti postsocialistične poti odmevata v zadnjih letih z 'erupcijo' množičnih socialnih izbruhov. To ni presenetljivo, ker v ruralnih, suburbanih in urbanih območjih, na katerih se pojavljajo vstaje, živi zelo številno migrantsko prebivalstvo. V večini 'spontanih' izbruhov se je v nekaj urah nabralo več deset tisoč ljudi. Z napadi na policijske postaje, policijske avtomobile, državno lastnino in lastnino bogatašev ali uradnikov pod policijsko zaščito so izzvali precej nasilja in obvladale so jih šele močne paravojaške enote, ki jih je uporabila država. Večino izbruhov sta sprožili zaničljivost in brutalnost uradnikov, novih bogatašev in celo nižjih

vladnih uslužbencev do migrantov, kmetov in urbanih revnih ... Leta 2004, na primer, so v chongqingškem okrožju Wanzhou ... zaradi gradnje jezua Treh sotesk razselili veliko ruralnih prebivalcev in vsaj 80.000 ljudi je 'podivjalo', ko je davčni uslužbenec surovo pretepel migrantskega delavca, ki je nehote sunil njegovo ženo ... Podobno je leta 2005 v Guangdongu 50.000 delavcev 'podivjalo', ker je varnostnik ubil mladega migranta, obtoženega kraje kolesa. (ibid)

Ko Walker govori o »množičnih socialnih izbruhih ... migrantov, kmetov in urbanih revnih ... v ruralnih, predmestnih in urbanih območjih«, sta se oba primera, ki ju navaja, zgodila v mestih zaradi od oblasti odobrenega nasilja nad 'migranti' in ne na ruralnih območjih in ne zaradi kmečkega vprašanja kot takega (zemlja ali kmetijstvo). Zato so primeri uporov iz sredine 2000. let podobni večini nedavnih večjih nemirov, o katerih sem slišal ali bral, vključno z najbolj znanimi incidenti, ki nas privedejo do nemirov zaradi olimpijade v Pekingu leta 2008. V zadnjih nemirih, o katerih so poročali mediji, se niso uprli samo (nekdanji kmetje) proletarci iz (pred)mestnih industrijskih predelov. Razumemo jih lahko samo kot upor mezdnih delavcev zaradi kapitalističnega industrijskega izkoriščanja na delovnem mestu in se razlikujejo od zgoraj opisanih nemirov proti surovosti policije ali splošnejšega doživljanja nepravčnosti. (Tipičen primer takega »kolektivnega pogajanja z nemiri« je bil delavski upor v Foxconnu v Taiyuanu leta 2012).²³ Eden od razlogov, da nekateri sedanji delavski boji potekajo v obliki nemirov in ne stavk, je neizmerno velika reorganizacija nekaterih oblik industrijske proizvodnje v zadnjih letih, ki stojijo ob boku malih 'postfordističnih' delavnic, pogodbenic transnacionalnih prodajalcev na drobno. Obe obliki na skrajnih koncih lestvice sodobne organizacije proizvodnje (ogromna in drobna) težita k temu, da so tradicionalne stavke težje izvedljive kot nemiri celo za tiste »srečne« nekdanje kmete, ki so našli formalno zaposlitev.

Sklep

Čeprav se zdi jasno, da sta se ruralni upor (nekdanjih) kmetov proti razlastitvi in upor urbanih (nekdanjih kmetov) proletarcev proti izkoriščanju in izključevanju v zadnjem desetletju stopnjevala in naraščala, ne pozam nobenega primera, v katerem bi se ti dve obliki boja povezali ali celo pomembno resonirali skupaj. To nas nekoliko preseneča glede na to, da so se številni proletarci, ki stavkajo ali se upirajo v velikih mestih, verjetno pred nekaj leti borili proti razlastitvi njihovih ruralnih domov, ali pa imajo vsaj prijatelje ali sorodnike, ki so bili del ruralnih bojev. To nepovezanost si razlagam s kvalitativno drugačnim razmerjem udeležencev do kapitala, ki ga utelešata ti dve različni vrsti boja. Če se bo kitajska ekonomska rast ustavila ali močno upočasnila (kar ekonomisti napovedujejo že vsaj deset let) in se bodo številni nekdanji kmetje hoteli vrniti v rojstne kraje, bo mogoče, da se bosta boja povezala in morda celo razširila ter ruralne boje, ki so bili doslej krajevno omejeni in ozko usmerjeni, bolj usmerila v protikapitalistično smer.

Prevedla: Nina Kozinc

Literatura

AHLERS, ANA L. in SCHUBERT, GUNTER (2013): Strategic Modelling: 'Building a New Socialist Countryside' in Three Chinese Counties. *The China Quarterly* (216): 831–849.

²³ O nemirih v Foxconnu v Taiyuanu tistega leta glej Gongchao, 2012.

- ALAVI, HAMZA (1987): *Peasantry and Capitalism: A Marxist Discourse*. V *Peasants and Peasant Societies*, T. Shanin (ur.). Oxford: Blackwell.
- AUSTIN, SAM (2008): *The Question of Land Privatization in China's 'Urban-Rural Integration*. Dostopno na: <http://chinaleftreview.org/?p=> (8. april 2008).
- BRAMALL, CHRIS (1993): *In Praise of Maoist Economic Planning: Living Standards and Economic Development in Sichuan since 1931*. Oxford: Oxford University Press.
- CHAN, JOHN (2012): *Wukan Protest Shut Down*. Dostopno na: <http://www.wsws.org/en/articles/2012/01/wuka-j23.html> (23. januar 2012).
- CHINAREALTIME (2014): *Swelling Debt Spreads Among China's Local Governments*. Dostopno na: (<http://blogs.wsj.com/chinarealtime/2014/02/14/swelling-debt-spreads-among-chinas-local-governments/>) (14. februar 2014).
- DAY, ALEXANDER (2013): A Century of Rural Self-Governance Reforms: Reimagining Rural Chinese Society in the Post-Taxation Era. *The Journal of Peasant Studies* 40(6): 929–954.
- DAY, ALEXANDER (1913a): *The Peasant in Postsocialist China: History, Politics, and Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ECONOMY, ELIZABETH C. (2012): *A Land Grab Epidemic: China's Wonderful World of Wukans*. Dostopno na: <http://blogs.cfr.org/asia/2012/02/07/a-land-grab-epidemic-chinas-wonderful-world-of-wukans/> (7. februar 2012).
- HARVEY, DAVID (2003): *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- GONGCHAO (2012): *Revolt of the iSlaves – More labour unrest at China's Foxconn factories*. Dostopno na: <http://www.gongchao.org/en/islaves-struggles/revolt-of-the-islaves> (17. oktober 2012).
- HUNSUNZI (2010): A Commune in Sichuan? *China Left Review* 3. Dostopno na: (<http://chinaleftreview.org/?p=294>).
- HUNSUNZI (2010a): *The Battle for East Lake in Wuhan*. Dostopno na: (<http://chinastudygroup.net/2010/04/the-battle-for-east-lake-in-wuhan>) (14. april 2010).
- LI, SANDY (2014): *Record Land Sales Revenues Leave Local Governments Worried About Further Property Curbs*. Dostopno na: <http://www.scmp.com/property/hong-kong-china/article/1402084/record-land-sales-revenues-leave-local-governments-worried> (10. januar 2014).
- LIYAN, QI (2013): *Hard Landing Ahead for China's Local Governments?* (<http://blogs.wsj.com/chinarealtime/2013/03/01/hard-landing-ahead-for-chinas-local-governments/>) (1. marec 2013).
- LOONEY, KRISTEN (2012): *The Rural Developmental State: Modernization Campaigns and Peasant Politics in China, Taiwan and South Korea*. Cambridge: Harvard University.
- LYNCH, DAVID (2014): *As China Flexes Muscle, Obama Frets over Rival's Weakness*. Dostopno na: <http://www.bloomberg.com/news/2014-06-29/as-china-flexes-muscle-obama-frets-over-rival-s-weakness.html> (30. junij 2014).
- MANNING, KIMBERLEY ENS in WEMHEUER, FELIX (ur.) (2011): *Eating Bitterness: New Perspectives on China's Great Leap Forward and Famine*. Vancouver: UBC Press.
- MCBEATH HUANG, JENIFER in MCBEATH, JERRY (2010): *Environmental Change and Food Security in China*. Exeter: Springer.
- MO, YAN (1995): *The Garlic Ballads*. New York: Viking Press.
- O'BRIEN, KEVIN in LIANJIANG LI (2006): *Rightful Resistance in Rural China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RABINOVITCH, SANDI (2012): *Worries Grow As China Land Sales Slump*. Dostopno na: (<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/ef4fa68c-3773-11e1-a5e0-00144feabdc0.html#axzz2ysS07lsx>) (5. januar 2012).
- THAXTON, RALPH (2008): *Catastrophe and contention in rural China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WALKER, KATHY LE MONS (2006): 'Gangster Capitalism' and Peasant Protest in China: The Last Twenty Years. *Journal of Peasant Studies* 33(1): 1–33.
- WALKER, KATHY LE MONS (2008): From Covert to Overt: Everyday Peasant Politics in China and the Implications for Transnational Agrarian Movements. *Journal of Agrarian Change* 8(2–3): 462–488.
- WANG HUI, RAN TAO in JU'ER TONG (2009): Trading Land Development Rights under a Planned Land Use System. *China and World Economy*, 17. januar.
- WEN, TIEJUN (2001): Centenary Reflections on the 'Three Dimensional Problem' of Rural China. *Inter-Asia Cultural Studies* 2(2): 287–295.